



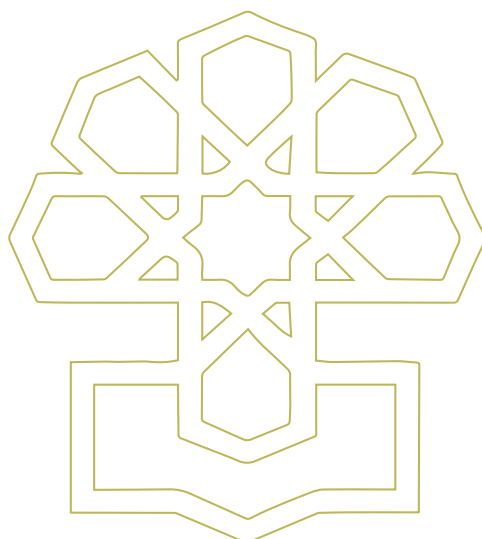
مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

مشخصات گزارش



دفتر مطالعات
فرهنگی و آموزش

گروه رسانه، ارتباطات
جمعی و فضای مجازی



بررسی ابعاد راه‌اندازی سامانه رصد و سنجش مرجعیت رسانه‌ای و وضعیت ارتباطات کشور



طاهره خیرخواه، سیدعلی محسنیان

Doi: [10.22034/mrc.report.21515](https://doi.org/10.22034/mrc.report.21515)

چکیده

بر اساس بند «ب» ماده (۷۵) قانون برنامه هفتم توسعه^۱، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است سامانه‌ای ملی برای رصد و سنجش مرجعیت رسانه‌ای، پایش فرهنگ عمومی و ارزیابی وضعیت ارتباطات کشور طراحی و راه‌اندازی کند. این تکلیف قانونی، وزارتخانه رادر موقعیتی قرار می‌دهد که نقش محوری در گردآوری، تحلیل و انتشار داده‌های معتبر و قابل اتکا در حوزه فرهنگ و ارتباطات ایفا کند. بر اساس قانون برنامه هفتم و سایر مصوبات بالادستی، این وزارتخانه موظف است با همکاری سازمان صدا و سیما، مرکز آمار ایران و تحت راهبری مرکز رصد، برنامه‌ریزی و ارزیابی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، سامانه‌ای ملی برای رصد مستمر شاخص‌های فرهنگ عمومی، سبک زندگی، مرجعیت رسانه‌ای و وضعیت ارتباطات کشور ایجاد و بهره‌برداری کند؛ داده‌های آماری مرتبط را از دستگاه‌های مختلف جمع‌آوری، پردازش و تحلیل کند و نتایج قابل استفاده برای آینده‌پژوهی و سیاست‌گذاری فرهنگی ارائه دهد. به عبارت دیگر، نقش وزارتخانه از «مصرف‌کننده داده» به «مرجع تحلیل و تولید دانش سیاستی» ارتقا یافته است. راه‌اندازی سامانه «رصد و سنجش مرجعیت رسانه‌ای و وضعیت ارتباطات کشور» از سوی وزارتخانه برعهده

نوع گزارش:

- طرح یا لایحه
- راهبردی
- نظارتی
- پیش‌نویس قانونی

شماره مسلسل:

۲۱۵۱۵

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۲/۲۶



۱. به منظور احصای دقیق و برخط داده‌های آماری مورد نیاز جهت تسهیل پردازش، تحلیل دقیق و ایجاد بستر مناسب برای آینده‌پژوهی روندهای سبک زندگی جامعه ایرانی، شناخت تحولات فرهنگی-ارتباطی و همچنین انتشار آنها، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است با همکاری سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران و مرکز آمار ایران و راهبری و نظارت مرکز رصد و برنامه‌ریزی و ارزیابی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی و با رعایت اصل بیست‌وپنجم (۲۵) قانون اساسی و قانون مدیریت داده‌ها و اطلاعات ملی نسبت به راه‌اندازی سامانه رصد، پایش و سنجش مستمر شاخص‌های فرهنگ عمومی، سبک زندگی مردم، مرجعیت رسانه‌ای و وضعیت ارتباطات کشور اقدام کند. دستگاه‌های اجرایی و دارندگان پایگاه‌های داده موضوع این بند، به‌جز دستگاه‌هایی که مستقیماً زیر نظر «هبر شهید» هستند، مکلفند نسبت به ارائه مستمر و جامع داده‌ها به این سامانه به‌صورت برخط اقدام کنند. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است ضمن برقراری دسترسی برخط مجلس به سامانه فوق، گزارش تغییرات شاخص‌های فرهنگ عمومی را سالیانه به کمیسیون فرهنگی مجلس ارسال نماید. <https://www.ricac.ac.ir/pages/1495>

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات گذاشته شده^۱ و راهاندازی وبسایت سامانه رصد فرهنگی نشان می‌دهد که اقدامات مقدماتی برای ایجاد این سامانه آغاز شده است. در قانون بودجه ۱۴۰۴، مبلغ ۲۵ میلیارد تومان برای راهاندازی سامانه در نظر گرفته شد و در بودجه ۱۴۰۵ نیز ۲۰ میلیارد تومان در حمایت از این سامانه پیش‌بینی شده است.^۲

گزارش حاضر تلاشی است برای پیش‌بینی چالش‌های پیش روی این سامانه از مرحله ابتدایی تا به کارگیری امکانات آن؛ چالش‌هایی چون امکانات و محدودیت‌های اجرای سامانه، مقدمات اجرا، شناسایی بهره‌مندان و ذی‌نفعان این سامانه و...

۱. مقدمه و بیان مسئله

پیشنهاد راهاندازی چنین سامانه‌ای و برنامه‌ریزی جهت اجرای این ایده، متضمن شناخت سوابق و تاریخچه سپهر رسانه‌ای کشور است؛ بدون شناخت وضعیت گذشته و حال نظام رسانه‌ای کشور و تمامی اقتضات آن به لحاظ علمی و عملی، ورود به چنین عرصه‌ای می‌تواند چالش‌ها و هزینه‌های متعددی به دنبال داشته باشد؛ برای مثال باید دانست نظام رسانه‌ای کشور در گذشته، بر اساس ساختاری مشخص و متمرکز شامل نهادهای سیاستگذار و رگولاتور مانند وزارت ارشاد و سازمان صدا و سیما که مسئول کنترل و نظارت بر رسانه‌هایی مانند رادیو، تلویزیون، سینما و مطبوعات بودند، مدیریت می‌شد؛ اما امروزه باید پذیرفت که با ورود رسانه‌های جدید، از جمله شبکه‌های ماهواره‌ای، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، تنوع و پراکندگی در رسانه‌ها افزایش یافته و اطلاعات و داده‌ها به صورت گسترده و پیچیده‌تری جمع‌آوری و تحلیل می‌شوند؛ ساختارهای قبلی دیگر پاسخ‌گو نیستند و نظام‌های نظارتی و سیاستگذاری نیازمند بازنگری و اصلاح هستند؛ از همین رو، تلاش برای عملی و اجرایی کردن ایده راهاندازی سامانه رصد و پیش‌نظام رسانه‌ای کشور نیز باید بر پایه همین تغییرات، و با مدنظر داشتن همه جوانب آغاز شود.

به نظر می‌رسد، ورود قانونگذار هم به چنین موضوعاتی، با شناخت درست از جامعه و با هدف نهایی ایجاد نظام حکمرانی رسانه‌ای قوی بوده است تا بتواند در مقابل تهدیدات شناختی و امنیتی مؤثر عمل کند؛ چراکه هدف نهایی، ایجاد یک نظام ارتباطی منسجم، کارآمد و پاسخ‌گو است که بتواند نیازهای جامعه و دولت را برآورده کند و از موازی‌کاری و هدررفت منابع جلوگیری کند. لذا این سامانه باید بتواند زنجیره ارزش حوزه رسانه و فضای مجازی را پوشش داده تا کاربر بتواند از آن بهره‌مند شود.

سامانه رصد و سنجش مرجعیت رسانه‌ای و وضعیت ارتباطات کشور، در صورت طراحی و اجرای صحیح، می‌تواند به سیاستگذاران فرهنگی و اجتماعی در اتخاذ تصمیمات مؤثر و مبتنی بر شواهد کمک کند و توانایی کشور در آینده پژوهی تحولات سبک زندگی و وضعیت رسانه‌ای را به صورت چشمگیری ارتقا دهد. بنابراین علاوه بر شناخت وضعیت موجود و بررسی چالش‌های احتمالی پیش‌رو، در طرح حاضر، ضمن مطالعه اولیه در مورد الزامات راهاندازی این سامانه، با تأکید بر اهمیت توجه به نظرات جامعه دانشگاهی در تحقق اهداف پیش‌بینی شده برای این سامانه، با مشورت اساتید و صاحب‌نظران این حوزه، تلاش شد تا در جلسه هم‌اندیشی با حضور اساتید بنام حوزه علوم ارتباطات و رسانه که در موضوعات مرتبط، تجربه پژوهش و آموزش داشته‌اند؛ به روش «بحث گروهی متمرکز» (فو کوس گروپ)، موضوعات مهم پیرامون راهاندازی این سامانه که می‌تواند پیش از راهاندازی، حین و پس از آن در مرحله کاربست داده‌ها به کار آید، به بحث و تبادل نظر گذاشته شد؛ نکاتی که به‌زعم ایشان در مراحل مختلف می‌تواند کارساز باشد و پیشنهادهایی جهت تحقق وضعیت مطلوب ارائه دهد؛ گردآوری شد.

۱. در شهریور ۱۳۹۸، ماده واحده تشکیل کارگروه رصد فرهنگی (مصوب جلسه اول ستاد هماهنگی نقشه مهندسی فرهنگی کشور مورخ ۲۹ تیرماه ۱۳۹۸) از سوی معاون اول رئیس‌جمهور ابلاغ شد. طبق این مصوبه، در اجرای مفاد بند «۶» وظایف و ترکیب اعضای ستاد هماهنگی نقشه مهندسی فرهنگی کشور (مصوب جلسه ۷۴۸ مورخ ۲۷ خردادماه ۱۳۹۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی)، کارگروه رصد فرهنگی با محوریت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به‌منظور رصد مستمر وضع موجود و تغییر و تحولات فرهنگی و هنری کشور و ارائه گزارش‌های دوره‌ای مرتبط با آن به ستاد هماهنگی و راهبری اجرای نقشه مهندسی فرهنگی کشور، و تحلیل و ارزیابی سیاست‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی سازمان‌های دولتی، خصوصی و مدنی و نیز پیامدسنجی تصمیم‌های نهادهای بالادستی مانند شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای فرهنگ عمومی و ... و نیز شناسایی جریان‌ها و مسائل فرهنگی، آینده‌پژوهی فرهنگی و ارائه راهبردهای مواجهه هدفمند با آنها راهاندازی شد. متعاقب این مصوبه، آیین‌نامه اجرایی کارگروه رصد فرهنگی در تاریخ ۱۴ تیرماه ۱۳۹۹ از سوی وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی به پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات ابلاغ شد و پژوهشگاه با ابلاغ شورای عالی انقلاب فرهنگی و به‌منظور اجرای مصوبه ستاد هماهنگی و راهبری اجرای نقشه مهندسی کشور، کارگروه رصد فرهنگی کشور را راهاندازی کرد.

۱. در قانون بودجه ۱۴۰۵

جدول ۱۲: برنامه هم‌افزایی و ارتقای فعالیت‌ها و تولیدات فرهنگی از محل یک درصد از هزینه‌های شرکت‌های دولتی در سال ۱۴۰۵.
۲۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال در ردیف ۱۱۰۶ این جدول.

در قانون بودجه ۱۴۰۴

جدول ۱۲: برنامه هم‌افزایی و ارتقای فعالیت‌ها و تولیدات فرهنگی از محل یک درصد از هزینه‌های شرکت‌های دولتی موضوع بند «ت» تبصره «۸».
۲۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال در ردیف ۵ این جدول برای وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.



از تجميع نظرات صاحب‌نظران عرصه رسانه و ارتباطات که مورد مشاوره در این طرح قرار گرفتند؛ برمی‌آید که اگر چه از منظر نهادی و ساختاری، مسئولیت اصلی راه‌اندازی و استقرار سامانه بر عهده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بوده و باید در تعامل و هم‌افزایی با سازمان صدا و سیما، مرکز آمار ایران، و سایر نهادهای مرتبط عمل کند؛ اما در بُعد اجرایی و فنی، سامانه باید به گونه‌ای طراحی شود که امکان جمع‌آوری، پردازش و ذخیره‌سازی داده‌ها به صورت کاملاً برخط، مستمر و قابل به‌روزرسانی برای نهادهای تصمیم‌گیر، وجود داشته و مشارکت بین نهادها و ساختارهای همسو ذیل مشورت و نظارت جامعه دانشگاهی و نهادهای بالادستی به صورت مداوم مورد پایش و بررسی قرار گیرد؛ این نظارت و پایش می‌تواند با تشکیل یک شورای فرانهادی و یا ورود یک دستگاه نظارتی بالادستی، محقق شود.



۲. چالش‌های اساسی پیش‌روی راه‌اندازی و بهره‌مندی از سامانه



با توجه به وضعیت فعلی نظام رسانه‌ای کشور، به نظر می‌رسد چالش‌ها و محدودیت‌های بسیاری در راه‌اندازی و تداوم کار این سامانه پیش‌رو باشد؛ چالش‌هایی ساختاری و نهادی تا چالش‌های مربوط به محتوا و داده‌ها.

۱-۲. چالش‌های نهادی و سازمانی در مورد سامانه رصد

• **احتمال موازی‌کاری نهادی و تکثیر سامانه‌ها و هم‌پوشانی وظایف و کارکردهای نهادها و مراکز مشابه:** در حال حاضر ابهاماتی در نسبت میان سامانه جدید و سامانه‌های پیشین وجود دارد که احتمال موازی‌کاری و هم‌پوشانی فعالیت‌های مشابه را افزایش می‌دهد؛ پیش از این، دستگاه‌های مختلف، سامانه‌هایی برای پایش رسانه یا فرهنگ ایجاد کرده‌اند. نبود یک سامانه ملی و یکپارچه باعث پراکندگی داده‌ها و ضعف در تصمیم‌سازی می‌شود؛ برای مثال، مأموریت‌ها و اهداف مرکز افکارسنجی جهاد دانشگاهی یا مرکز افکارسنجی مجلس شورای اسلامی، فعالیت‌های مرکز ملی آمار، مرکز تحقیقات صدا و سیما جمهوری اسلامی، ممکن است در برخی موارد با اهداف و مأموریت‌های این سامانه هم‌پوشانی داشته باشند و یا بخشی از اهداف این سامانه را تأمین کنند؛ نوع تعامل و همکاری این مراکز تحقیقاتی با این سامانه از لحاظ مالی، روش‌های علمی و ... نیازمند بررسی جامعی است؛ تا با تقسیم کار و یا سفارش موردی، بتوان اهداف و مأموریت‌های این سامانه را بر پایه امکانات، نیروی انسانی و توانمندی مالی یا فنی این مراکز تحقق بخشید.

• **توجه به الزامات قانونی راه‌اندازی مرکز، اداره، دفتر و ... برای متولی این امر به لحاظ تعاریف سازمان‌استخدامی:** اهداف و مأموریت‌های این سامانه باید در چارچوب قوانین سازمان‌استخدامی کشور تعریف شود؛ برای مثال، ممکن است ساختار سازمانی پیش‌بینی شده در این سامانه در قالب یک مرکز یا دفتر ننگند یا نیازمند راه‌اندازی یک مرکز و یا پژوهشگاه باشد؛ لذا لازم است در مراحل تنظیم اساسنامه یا تعریف ساختار سازمانی مشخص شود که اهداف و مأموریت‌های این سامانه در قالب مرکز می‌گنجد یا دفتر یا پژوهشگاه و یا ...، تا پس از راه‌اندازی، با چالشی از سوی نهادهای مربوطه مواجه نشوند.

• **لزوم وجود مرجع تصمیم‌گیر در صورت بروز مشکلات حقوقی در زمینه تعریف دستورالعمل‌ها به نهادها و مراکز دارنده داده‌ها و یا کاربست داده‌ها:** مهم است که چه نهاد یا سازمانی فراتر از مراکز دارای داده، بر مراحل مختلف تجميع یا کاربست داده‌ها نظارت می‌کند؛ دستورالعمل‌های لازم را می‌نویسند و یا مرجع رفع مشکلات حقوقی احتمالی بین تأمین‌کنندگان داده‌ها و مدیریت سامانه خواهند بود؟

• **مشخص بودن حدود و ثغور مشارکت و بهره‌مندی سازمان‌های همکار از داده‌های تجميع شده در این سامانه:** اینکه نقش و وظیفه و نیز نفع سازمان‌ها یا مراکز متولی داده در مشارکت با این سامانه در چیست، باید در ابتدا مشخص باشد؛ اینکه سازمان‌های دارای داده، در مقابل ارائه داده‌ها چه تعهداتی دارند و از چه خدماتی در این سامانه می‌توانند بهره‌مند باشند؛ باید در چارچوب تعهدات طرفین پیش از تحویل داده‌ها مشخص باشد تا مدیریت سامانه با درخواست و تقاضاهای معارض با نفع عمومی مواجه نباشد.

• **شفافیت در هزینه‌ها، یافته‌ها، کاربست داده‌ها و ...:** یکی از مهم‌ترین آفت‌های طرح‌های بزرگ اغلب عدم شفافیت در



کلیات و جزئیات اجرای آن است؛ که همواره رعایت آن با سختی‌های خاصی همراه است؛ توضیح و شفافیت جزئیات، دلایل تجمیع داده‌های خاص و یا کاربرد آن در تصمیم‌گیری‌های آتی و نیز نتایج کاربست آنها می‌تواند در مراحل مختلف اعتماد افکار عمومی را جلب کند و در تداوم مشارکت آنان مؤثر باشد.

۲-۲. چالش‌های محتوایی

• **رعایت ساز و کار صیانت از داده، رعایت حریم شخصی و مدیریت دسترسی‌ها:** دستورالعمل اجرایی «بهبود حفاظت از حریم خصوصی کاربران و شیوه جمع‌آوری، پردازش و نگهداری اطلاعات کاربران در سامانه‌ها و سکوه‌های فضای مجازی» که در آیین‌نامه آن کمیسیون (مصوب هشتادویکمین جلسه مورخ ۱۴۰۱/۲/۲۷ شورای عالی فضای مجازی کشور) [۱] و با هدف کاهش بخشی از مخاطرات مرتبط با نقض حریم خصوصی کاربران و نیز الزام اشخاص حقوقی غیردولتی و دستگاه‌های اجرایی کشور (دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده (۲۹) قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران) به رعایت شرایط مرتبط با شیوه‌های جمع‌آوری، پردازش و نگهداری داده‌های کاربران در سامانه‌ها و سکوه‌های فضای مجازی، مصوب شده و برای اجرا ابلاغ شده است باید در این سامانه مطمح نظر قرار گیرد تا صاحبان داده‌ها در فضای اعتمادی با مدیریت سامانه همکاری کنند؛ بنابراین باید افکار عمومی و رسانه‌ها را از جزئیات رعایت این دستورالعمل‌ها مطلع و درباره اجرای آن، متقاعد کرد.

• **نبود استاندارد واحد برای داده‌های فرهنگی و رسانه‌ای؛ لزوم تحدید و تعریف مفهومی و عملیاتی دقیق از داده‌های فرهنگی و رسانه‌ای:** دستگاه‌ها، داده‌ها را با قالب‌ها و شاخص‌های متفاوت گزارش می‌کنند. این موضوع مانع تجمیع، مقایسه‌پذیری و تحلیل جامع داده‌ها می‌شود و از سویی باید نظام دقیق برای تحدید و تعریف مفهومی و عملیاتی «داده» و ارزش آن وجود داشته باشد.

• **ضعف در الزام و پیگیری حقوقی دریافت داده‌ها و طبقه‌بندی غیرعلمی برخی تحقیقات مبتنی بر داده‌ها و غیرقابل دسترس بودن داده‌ها:** با وجود تکالیف قانونی، بسیاری از دستگاه‌ها، اغلب همکاری منظم با سامانه‌های ملی ندارند، یا داده‌ها را با تأخیر و نقص ارائه می‌کنند؛ مثال این امر در عدم انتشار نتایج تحقیقاتی مبتنی بر افکار سنجی‌ها از سوی مراکز مهم و صاحب‌نام این عرصه، مشاهده شده است. برای مثال اغلب مراکز تحقیقاتی تنها به نام و خلاصه‌ای از افکار سنجی‌ها در سایت‌ها و پایگاه‌های خود اشاره‌ای کرده‌اند و افکار عمومی و حتی محققان دانشگاهی به سهولت به آن دسترسی ندارند و اغلب آنها با برچسب «محرمانه» حتی با نامه‌نگاری‌های متعدد نیز غیرقابل دسترسی برای پژوهشگران و علاقمندان هستند؛ لذا بیم آن می‌رود که به‌رغم تعریف تعهدات خاص برای این مراکز تحقیقاتی جهت قرار دادن سریع و آسان داده‌ها به سامانه، با بهانه‌هایی نظیر طبقه‌بندی اسناد از این امر سر باز زنند.

• **نبود تعریف و توضیح فرایند مؤثر جهت تبدیل داده به سیاست و لزوم تعریف ساز و کار دقیق برای کاربست داده‌ها و تحلیل‌های برآمده از سامانه:** اغلب مسیرها و فرایند تبدیل داده‌ها به سیاست‌ها مشخص نیستند؛ اینکه چه شاخص و متغیرهایی در نتیجه‌گیری‌ها و کاربست داده‌ها مؤثر بوده‌اند؛ به‌طور شفاف در اختیار قرار نمی‌گیرد، برای مثال اگر از تجمیع داده‌های مربوط به یک استان، شواهدی بر موضوعی پیدا شد، چگونگی استفاده از این داده‌ها در تصمیم‌گیری و اجرا باید مشخصاً تعریف شود تا از ابتدای تجمیع داده‌ها، برنامه‌ریزی برای کاربست آنها پیش‌بینی شود.

• **فقدان نظام ارزیابی و بازخورد:** قوانین مربوط به پایش فرهنگی غالباً فاقد نظام ارزیابی اثر سیاست، ساز و کار بازخوردگیری و اتاق فرمان برای اصلاح سیاست‌ها بوده‌اند.

• **عدم تکرار دوره‌ای و طولی برخی تحقیقات جامع مبتنی بر داده‌ها:** برخی داده‌ها در مطالعات طولی مفهوم می‌یابند و کاربرد پیدا می‌کنند، سرمایه‌گذاری‌های کلان بر روی طرح‌های ملی بدون تکرار در طول زمان، از ارزش داده‌ها می‌کاهد؛ این امر یکی از مهم‌ترین چالش‌های جمع‌آوری داده‌ها در طرح‌های تحقیقاتی کلان است که باید در مراحل مختلف پیشبرد اهداف این سامانه، مدنظر قرار گیرد.



۳-۱. تلاش برای شناخت وضعیت و ساختار حکمرانی رسانه‌ای

- **ترسیم وضعیت موجود و ساختار حکمرانی رسانه‌ای کشور:** این سامانه می‌تواند هم ابزار شناخت وضعیت رسانه‌ای کشور باشد و هم باید با شناخت جامعی به تجمیع و کاربرد داده‌ها ورود کند. به منظور دستیابی به این مهم، برگزاری جلسات متعدد با صاحب‌نظران دانشگاهی و مشورت با آنان می‌تواند راهگشا باشد تا با تصویر و شمایل درستی پا به عرصه انتخاب و تجمیع داده و حتی به سمت مشارکت با سازمان‌های صاحب داده گام برداشت.
- **مشخص شدن بازیگران داخلی و خارجی، لایه‌ها و روابط میان آنها:** صاحبان داده‌ها، متولیان فنی و پژوهشی تهیه و تجمیع داده‌ها، نهادهای همسو، متعهدان به تأمین داده‌ها از منابع دولتی یا غیردولتی، منتفعان و بهره‌مندان از سامانه و ... همگی به‌همراه ترسیم دقیق نقش، وظیفه، سهم و ... هر کدام باید به‌طور واضح در اساسنامه سامانه مشخص شوند.

۳-۲. هدف‌گذاری و تعریف مفاهیم

- **تعیین هدف اصلی از جمع‌آوری داده‌ها:** داده‌ها پس از تجمیع، مصارف مختلفی خواهند داشت و بهره‌مندان و مشتریان متعدد و مختلفی به فراخور موضوع یا زمان، پیدا خواهند کرد؛ برای مثال در هر سطح از تجمیع، گردآوری، بازآفرینی و هر کاربردی از داده‌ها، اگر هدف سیاستگذاری است، باید مشخص شود چه کسی سیاستگذار است و چه نیازهایی دارد، چه کسی مسئول سیاستگذاری است و چه مدل حکمرانی رسانه‌ای مناسب بوده و داده‌ها چه مصرفی خواهند داشت؟
- **لزوم تعریف دقیق مفاهیمی مانند «مرجعیت رسانه» و «داده» و تعیین سازوکارهای بازخورد و نظارت بر داده‌ها:** سامانه با همه سرمایه‌گذاری و دریافت بودجه‌ای که در طول سال‌ها خواهد داشت، باید در خدمت هدف مرجعیت رسانه‌ای گام بردارد؛ مأموریت و هدف اصلی سامانه در اختیار دادن همه زمان و همه مکان وضعیت رسانه‌ای و ارتباطات کشور به تصمیم‌گیرندگان در سطوح مختلف حاکمیتی است و همه جزئیات باید در تحقق این هدف طراحی، برنامه‌ریزی و اجرا شوند. سیاستگذاری و دروازه‌بانی خبر، پلتفرم‌ها (شبکه‌های اجتماعی با سرعت، هیجان و الگوریتم‌هایشان)، رقبا (تنوع و تکرار بی‌سابقه رسانه‌ها) و رفتار کاربران (عدم تمرکز بر یک رسانه)؛ همه اینها باید در جزئیات سامانه مدنظر قرار گیرند. از این منظر می‌توان با برگزاری جلسات هم‌فکری با صاحب‌نظران، فهرستی از پیشنهادها و عملیاتی و راهکارهای کوتاه‌مدت و بلندمدت برای بازسازی و تقویت مرجعیت رسانه‌ای کشور تهیه و تنظیم کرد؛ چراکه ملاحظات جامعه دانشگاهی و صاحب‌نظران باید در فرایند راه‌اندازی سامانه مدنظر قرار گیرد تا از موازی‌کاری و هزینه‌های اضافی جلوگیری شود.

۳-۳. جمع‌آوری و مدیریت داده‌ها

- **پرهیز از تمرکز صرف بر رصد و پایش (مانیتورینگ) بدون هدف مشخص و عملیاتی:** ممکن است در ظاهر رصد و مانیتورینگ کمی داده‌ها، هدف غایی راه‌اندازی سامانه ترسیم باشد؛ اما باید با برنامه‌ریزی دقیق برای انتخاب داده، اهمیت و ارزش داده، هزینه‌های مصروف جهت دسترسی و یا تجمیع داده، مانع از به هدر رفتن منابع شد.
- **سطح‌بندی دقیق و جمع‌آوری داده‌ها:** داده‌ها که با انواع روش‌های کمی (پیمایشی، تحلیل محتوا و ...) و کیفی (بحث گروهی متمرکز، مصاحبه و ...) جمع‌آوری و با اسناد بالادستی و تاریخی ترکیب می‌شوند؛ با طبقه‌بندی درست داده‌ها و طرح‌های مستخرج از داده‌ها، نیز دسترسی مشتریان واقعی به آنها را تسهیل می‌کند.
- **بهره‌مندی سامانه از داده‌های کیفی و کمی، فراتر از پیمایش‌های سطحی برای شناخت تغییرات رفتار مخاطبان:** طبق مطالب پیش‌گفته، بخش اعظمی از داده‌های مورد استفاده در این سامانه در طول زمان مفهوم می‌یابند؛ لازم است همه مراحل انتخاب، تجمیع و ... با مطمح نظر داشتن این نکته، اجرا شوند تا با تکرار در زمان، کارایی لازم را داشته باشند. ضمناً عدم تمرکز صرف بر روش‌های کمی، نیز می‌تواند وجه تمایز این سامانه باشد.



۴-۳. نقش و مسئولیت نهادها

• **مشخص بودن نقش و مسئولیت نقش نهادهای حقوقی و نهادی:** نهادهایی چون وزارت ارشاد، وزارت ارتباطات، شرکت زیرساخت، پلیس فتا، مرکز ملی فضای مجازی و وزارت اطلاعات در رصد و نظارت بر ترافیک اینترنت و داده‌های رسانه‌ای؛ مشخصاً باید به جزئیات و تفکیک شده جایگاه، نقش و وظیفه خود را تأمین و بهره‌برداری از داده‌ها را بدانند.

• **تعیین دقیق نقش و جایگاه پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات از زاویه ملاحظات اداری و سازمانی:** تعریف دقیق وظایف و مسئولیت پژوهشگاه و یا زیرمجموعه آن به‌عنوان عهده‌دار راه‌اندازی سامانه در قالب‌های تعریف شده سازمان استخدامی با هدف جلوگیری از ایجاد مشکلات در تعیین ساختار سازمانی و ضوابطی از این دست. پژوهشگاه، مرکز، دفتر مطالعاتی، اندیشکده و ... هر کدام در نظام اداری تعاریف مشخصی دارند؛ لذا باید مشخص باشد انتخاب پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات در انجام این امر با کدامیک از شرح وظایف این پژوهشگاه و ... تطابق دارد و همه قواعد سازمانی و منابع انسانی، مالی و ... آن مدنظر قرار بگیرد تا در مسیر اجرا خللی ایجاد نشود.

• **تشکیل اتاق مشترک بین دولت، دانشگاه و نهادهای مرتبط:** شایسته است نقش هر سازمان، نهاد و ... در مراحل مختلف مشخص باشد، اینکه هر نهاد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، صدا و سیما، و مرکز آمار و ...) چه وظایفی دارد و چه داده‌هایی باید گردآوری کند، از اقدامات اولیه در راه‌اندازی سامانه است؛ ورود دانشگاه و جامعه علمی می‌تواند در مراحل مختلف کارساز باشد.

۵-۳. حریم خصوصی و امنیت اطلاعات

• **ارائه تضمین‌های لازم و کافی در مورد رعایت حریم خصوصی به جامعه و لزوم توجه به امنیت اطلاعات:** همان‌طور که گفته شد؛ این امر به همراهی و مشارکت رسانه‌ها و افکار عمومی منجر خواهد شد. سامانه باید به کاربران خود تضمین دهند که اطلاعات شخصی آنها به‌طور ایمن و با رعایت اصول حریم خصوصی مدیریت خواهد شد. ارائه شفافیت در روش‌های جمع‌آوری، ذخیره‌سازی و پردازش داده‌ها می‌تواند به افزایش اعتماد کاربران کمک کند. در این مسیر، تدوین سیاست‌ها و پروتکل‌های امنیتی که شامل مراحل شناسایی، ارزیابی، و مدیریت ریسک‌ها باشد، نیز کمک‌کننده است؛ که با استفاده از تکنولوژی‌های روز مثل به‌کارگیری فناوری‌های مدرن مانند رمزنگاری، و نرم‌افزارهای امنیتی برای حفاظت از داده‌ها و نیز پیاده‌سازی سیستم‌های نظارتی جهت شناسایی تهدیدات و نفوذهای احتمالی به اطلاعات محقق شدنی است. لذا با توجه به تغییرات قانونی، سیاست‌ها و پروتکل‌های حفظ داده‌ها باید به‌طور مرتب بازبینی و به‌روزرسانی شوند.

• **تدوین پروتکل‌های امنیتی، حریم خصوصی و حفظ محرمانگی داده‌ها، منطبق با قوانین مدیریت داده و حریم خصوصی:** تدوین پروتکل‌های امنیتی به‌معنای ایجاد دستورالعمل‌ها و استانداردهایی است که اطمینان حاصل کند داده‌های جمع‌آوری شده به‌طور امن مدیریت می‌شوند و حریم خصوصی کاربران رعایت می‌شود. این پروتکل‌ها باید با قوانین مربوط به مدیریت داده و حریم خصوصی همخوانی داشته باشند.

۶-۳. پایداری مالی و مدل کسب و کار

• **تلاش برای پایداری مالی و مدل کسب و کار سامانه:** این بند از اهمیت خاصی برخوردار است؛ اگرچه سامانه ردیف مشخصی در بودجه هر سال دارد، اما تلاش برای تأمین بخشی از هزینه‌های سامانه اعم از فنی و نیروی انسانی توسط قابلیت‌های خود سامانه مانع از بروز مشکلات پیش‌بینی نشده می‌شود.

۷-۳. زیرساخت سامانه

• **طراحی زیرساخت نرم‌افزاری و سخت‌افزاری سامانه به صورت برخط با قابلیت پردازش داده‌های کلان:** طراحی زیرساخت نرم‌افزاری و سخت‌افزاری سامانه به‌صورت برخط شامل ایجاد سیستم‌هایی است که قابلیت پردازش و تحلیل داده‌های



کلان را دارند و می‌توانند به شکل بر خط (آنلاین) به کاربران خدمات ارائه دهند.

● **به‌روزرسانی شاخص‌ها، الگوریتم‌های تحلیل و فناوری‌های زیرساختی براساس تغییرات محیطی و پیشرفت‌های علمی:** با توجه به سرعت بالای تغییرات در فناوری اطلاعات؛ لازم است از نرم‌افزار و ابزار روز جهت تسهیل در مراحل مختلف انجام امور سامانه بهره‌گرفت.

● **تضمین دسترسی بر خط (آنلاین) و امنیتی به سامانه برای نهادهای ذی‌ربط و نمایندگان مجلس:** تضمین دسترسی آنلاین به سامانه برای نهادهای ذی‌ربط و نمایندگان مجلس به معنای فراهم آوردن شرایطی است که این نهادها بتوانند به اطلاعات مورد نیاز خود به‌صورت امن و سریع دسترسی داشته باشند.

۸-۳. آزمایش و ارزیابی عملکرد

● **اجرای آزمایشی (پایلوت) سامانه در بازه زمانی مشخص با داده‌های حقیقی از منابع منتخب:** اجرای آزمایشی (پایلوت) سامانه شامل آزمون عملکرد آن با استفاده از داده‌های واقعی در یک بازه زمانی مشخص است تا قابلیت‌های سیستم ارزیابی شوند و مشکلات احتمالی شناسایی گردند.

● **بازبینی عملکرد فنی، دقیق بودن شاخص‌ها و کیفیت داده‌های جمع‌آوری شده:** بازبینی عملکرد فنی شامل بررسی دقت شاخص‌ها و کیفیت داده‌های جمع‌آوری شده است تا اطمینان حاصل شود که سیستم به‌درستی عمل می‌کند و اطلاعات دقیق و مفیدی ارائه می‌دهد.

● **دریافت بازخورد از کاربران نهایی و اصلاح و بهبود سامانه براساس نتایج پایلوت:** دریافت بازخورد از کاربران نهایی به معنای جمع‌آوری نظرات و تجربیات آنها درباره استفاده از سامانه است تا براساس این بازخوردها، اصلاحات و بهبودهای لازم انجام شود.

۹-۳. گزارش‌دهی و نظارت

● **تعریف سازوکار (مکانیسم) گزارش‌دهی منظم به مجلس و شورای عالی انقلاب فرهنگی:** تعریف سازوکار (مکانیسم) گزارش‌دهی منظم به مجلس و شورای عالی انقلاب فرهنگی شامل ایجاد فرایندهایی است که اطلاعات مربوط به عملکرد سامانه به‌صورت دوره‌ای به این نهادها ارائه شود.

● **نظارت، به‌روزرسانی و توسعه سامانه:** ایجاد روندهای نظارتی برای تضمین کیفیت مستمر داده‌ها و عملکرد سامانه به معنای تعریف فرایندهایی است که اطمینان حاصل کند داده‌ها همواره با کیفیت بالا جمع‌آوری و مدیریت می‌شوند.

● **ایجاد روندهای نظارتی برای تضمین کیفیت مستمر داده‌ها و عملکرد سامانه:** نظارت، به‌روزرسانی و توسعه سامانه شامل بررسی مداوم عملکرد آن، اعمال تغییرات لازم و افزودن ویژگی‌های جدید برای بهبود کارایی سیستم است. به‌روزرسانی شاخص‌ها، الگوریتم‌های تحلیل و فناوری‌های زیرساختی براساس تغییرات محیطی و پیشرفت‌های علمی شامل تنظیم و اصلاح ابزارها و روش‌های مورد استفاده به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در پاسخ به نیازهای جدید و تحولات علمی است. به‌طور مشخص، این نظارت با ورود نهادی فراتر از متولیان سامانه یا مشارکت‌کنندگان در تأمین داده‌ها یا مصرف‌کنندگان داده‌ها، عملی می‌شود. اینکه نهادی فراتر با در نظر گرفتن همه امکانات و محدودیت‌ها بتواند بر تمامی روندها نظارت داشته باشد و قدرت الزام‌آور لازم برای انجام امور را نیز در دست داشته باشد.



پیشنهادهایی ناظر بر کلیات و جزئیات مراحل مختلف راه‌اندازی و فعالیت سامانه، با مدنظر قرار دادن چالش‌های احتمالی در این گزارش مورد اشاره قرار گرفتند که در طول زمان و به تجربه صاحب‌نظران مشارکت‌کننده در این طرح، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند و باید به آنها توجه ویژه‌ای نیز داشت.

در مجموع با توجه به پیش‌بینی بودجه قابل ملاحظه برای راه‌اندازی سامانه و تلاش وزارت ارشاد به منظور رعایت همه‌جانبه اقتضائات این سامانه اعم از رعایت محرمانگی اطلاعات، صیانت از داده‌ها و حفاظت از حریم خصوصی شهروندان و ... از آنجایی که هرگونه جمع‌آوری و تحلیل داده باید با پایبندی کامل به ضوابط قانون اساسی، قوانین حفاظت از داده و ... صورت گیرد تا اعتماد عمومی و مشروعیت سامانه حفظ شود؛ در نهایت به نظر می‌رسد، لازم است جهت تحقق اهداف راه‌اندازی سامانه، نهادهای مختلف دخیل در تأمین داده‌ها و منتفع و بهره‌مند از سامانه ذیل یک سامانه ذیل یک ائتلاف و یا اتحاد مشترک (کنسرسیوم)، هماهنگی‌های لازم را در طول زمان انجام دهند تا بهترین نتیجه حاصل شود. بنابراین ضروری است با توجه به چالش‌های پیش رو و پیشنهادهای مطرح شده در بالا، این ائتلاف و ارتباط بین‌نهادی، نسبت به تعیین نهاد فرادستی چون «شورای عالی انقلاب فرهنگی» به‌عنوان ناظر و پیگیر تحقق اهداف و کاربست اطلاعات در تنظیم مقررات و یا سیاست‌گذاری‌ها، نیز اقدام کند.

منابع و مآخذ

- [۱] دستورالعمل اجرایی «بهبود حفاظت از حریم خصوصی کاربران و شیوه جمع‌آوری، پردازش و نگهداری اطلاعات کاربران در سامانه‌ها و سکوی فضای مجازی» که در آیین‌نامه آن کمیسیون (مصوب هشتمادویکمین جلسه مورخ ۱۴۰۱/۲/۲۷ شورای عالی فضای مجازی کشور).
- [۲] قانون برنامه هفتم پیشرفت، مصوب ۱۴۰۳/۳/۱ مجلس شورای اسلامی.
- [۳] قانون بودجه ۱۴۰۴ کل کشور.
- [۴] قانون بودجه ۱۴۰۵ کل کشور.

گزیده سیاستی

سامانه رصد فرهنگی، از ایده تا اجرا نیازمند مشارکت سازمان‌ها و نهادهای متعدد در تأمین اطلاعات سامانه و نیز کاربست داده‌های تجمیع شده است؛ لذا راه‌اندازی یک ائتلاف یا اتحادیه برپایه امکانات و منافع مشترک با حضور همه نهادهای درگیر و منتفع با تعریف دقیق از نقش‌ها، وظایف و مسئولیت‌ها، و نیز یک نهاد فراسازمانی به‌عنوان ناظر جهت انجام هماهنگی‌های لازم در تهیه و تجمیع اطلاعات و همچنین حمایت از حقوق مردم و صاحبان داده‌ها امری ضروری است.